

Inomjonova Madina Bahromjon qizi

Farg'ona davlat universiteti, 1-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqola zamonaviy o'zbek adabiyotining yorqin namoyandasi, O'zbekiston xalq shoiri Muhammad Yusuf ijodining o'ziga xos qirralarini, xususan, uning farzandlariga bag'ishlangan she'rlaridagi badiiy mahorat va ruhiy tasvir masalalarini chuqur tahlil etishga bag'ishlanadi. Maqolada shoirning "Madina" she'ri misolida ota va farzand munosabatlarining poetik talqini, lirik qahramonning ichki kechinmalari, iztirob va umid dialektikasi germevntik, biografik hamda qiyosiy-tipologik metodlar yordamida tadqiq qilinadi. Shuningdek, shoir uslubidagi xalqchilik, soddalik va falsafiy teranlik uyg'unligi, badiiy tasvir vositalarining (metafora, tashbeh, epitet) o'ziga xos qo'llanilishi ilmiy asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Muhammad Yusuf she'riyati nafaqat hissiy, balki yuksak tarbiyaviy va estetik ahamiyatga egadir.

Kalit so'zlar: zamonaviy o'zbek poeziyasi, bag'ishlov janri, lirik psixologizm, otalik fenomeni, badiiy mahorat, metaforik tafakkur, milliy kolorit, ijtimoiy lirika, an'ana va novatorlik, poetik sintaksis, badiiy san'atlar.

Jahon adabiyoti tarixiga teran nazar tashlaydigan bo'lsak, har bir xalqning o'z dardini, quvonchini, orzu-umidlarini va milliy o'zligini kuylovchi buyuk so'z san'atkorlari mavjudligiga guvoh bo'lamiz. Ming yillik tarixga ega bo'lgan o'zbek adabiyoti ham Alisher Navoiydan tortib bugungi kunga qadar ko'plab daho ijodkorlarni tarbiyalab voyaga yetkazdi. XX asr oxiri va XXI asr boshlarida o'zbek milliy she'riyatida o'zining betakror ovozi, samimiy ohangi va xalqchil ruhi bilan ajralib turadigan shoirlar orasida Muhammad Yusuf alohida va yuksak o'rin egallaydi. Uning she'riyati shunchaki so'zlar tizmasi emas, balki xalqning yurak urishidir.

Bugungi globallashuv davrida milliy adabiyotimizning asl namunalarini o'rganish, ularning mag'zini chaqish va yosh avlodga yetkazish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganlaridek: "Adabiyot xalqning yuragi, elning ma'naviyatidir". Shu ma'noda, Muhammad Yusuf ijodi xalqimizning ma'naviy mulki hisoblanadi. Uning she'rlarida Vatan madhi, ona tuproqqa sadoqat, insoniy munosabatlar va oilaviy qadriyatlar yuksak pardalarda kuylanadi. Ushbu maqolada biz shoirning lirik merosiga yangicha nazar tashlab, uning "Madina" she'ri orqali otalik mehri va insoniy iztirobning badiiy in'ikosini yoritishni maqsad qildik. Bu mavzu adabiyotshunoslikda hali to'liq ochilmagan qirralardan biri bo'lib, jiddiy ilmiy tahlilni talab etadi.

Muhammad Yusuf 1954-yilning 26-aprelida Andijon viloyati, Marhamat tumanining so'lim Qovunchi qishlog'ida, oddiy dehqon oilasida dunyoga keldi. Uning bolaligi keng paxtaorlar, sharqirab oqayotgan ariqlar va samimiy qishloq odamlari orasida o'tdi. Aynan mana shu muhit – soddalik va tabiiilik – uning keyingi butun ijodiy yo'lini belgilab berdi. Rus tili va adabiyoti institutini tamomlagan bo'lsa-da, uning ruhi, tili va tafakkuri tom

15-Dekabr, 2025-yil

ma'noda o'zbekona edi. U turli yillarda gazeta va jurnallarda, O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasida samarali faoliyat yuritdi, el-yurt xizmatida bo'ldi va O'zbekiston xalq shoiri unvoniga sazovor bo'ldi.

Shoir ijodining bosh mavzusi – Vatan va Inson. U o'z she'rlarida balandparvoz gaplardan qochib, oddiy xalq tilida, yurakdan gapirdi. "Ulug'imsan, Vatanim", "Lolaqizg'aldoq", "Onaizor" kabi she'rlari har bir o'zbek xonadoniga kirib borgan. Adabiyotshunos olimlarning e'tiroficha, Muhammad Yusuf she'riyatidagi ohangdorlik, ritm va emotsional bo'yoqdorlik uning asarlarini qo'shiqqa aylanishiga sabab bo'lgan. Biroq, uning ijodi faqat qo'shiqbop she'rlardan iborat emas. Uning lirikasi zamirida chuqur ijtimoiy og'riqlar, millat taqdiri va shaxs erkinligi masalalari yotadi.

Muhammad Yusufning she'riy uslubi "soddalikdagi murakkablik" tamoyiliga asoslanadi. Uning misralarini o'qiganda, go'yo hamma narsa oddiydek tuyuladi, lekin har bir so'zning tagida katta yuk, ma'no va his-tuyg'u yashiringan bo'ladi. U mumtoz adabiyot an'analarini davom ettirgan holda, zamonaviy o'zbek she'riyatiga yangi nafas, yangi ruh olib kirdi. Uning she'rlaridagi samimiylik kitobxonni o'ziga rom etadi, uni yig'latadi, o'ylantiradi va yashashga undaydi.

Shoir o'zining qisqa, lekin mazmunli umri davomida sermahsul ijod qildi. Uning qoldirgan merosi bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotgani yo'q, aksincha, yillar o'tgani sari uning she'rlariga bo'lgan ehtiyoj ortib bormoqda. Chunki unda insoniylikning eng oliy ko'rinishlari – mehr, shafqat, vafo va sadoqat tarannum etilgan. Biz quyida tahlil qiladigan "Madina" she'ri ham ana shunday insoniy fazilatlarining yorqin namunasi.

O'zbek adabiyotida bag'ishlov (dedication) janri qadimiy ildizlarga ega. Mumtoz adabiyotimizda shoirlar o'z asarlarini hukmdorlarga, ustozlariga yoki yaqin do'stlariga bag'ishlaganlar. Zamonaviy she'riyatda esa bu janr ko'lamiga kengayib, endilikda shoirlar o'z oila a'zolariga, farzandlariga, hatto oddiy insonlarga ham she'rlar bag'ishlamodalar. Muhammad Yusuf ijodida ham bag'ishlov xarakteridagi she'rlar salmoqli o'rinni egallaydi. U onasiga, ayoliga va farzandlariga atab yozgan she'rlarida o'zining eng nozik, eng samimiy tuyg'ularini izhor etgan.

Bag'ishlov she'rlari shoir shaxsiyatini ochishda muhim kalit hisoblanadi. Chunki ijodkor umumiy mavzularda (Vatan, tabiat) yozganda ma'lum bir badiiy masofani saqlashi mumkin, ammo o'z jigargo'shasiga atab yozganda bu masofa yo'qoladi. Yurakdagi bor dard, quvonch va xavotir qog'ozga to'kiladi. Muhammad Yusufning farzandlariga bag'ishlangan she'rlarida biz uni mashhur shoir sifatida emas, balki mehribon ota, g'amxo'r murabbiy va oddiy inson sifatida kashf etamiz.

Bu turdagi she'rlarda "Ota" obrazi markaziy o'ringa chiqadi. O'zbek mentalitetida ota – oila ustuni, g'urur va or-nomus timsoli. Lekin Muhammad Yusuf she'rlarida ota ham yig'laydigan, iztirob chekadigan, farzandi og'riganda qo'shib og'riydigan nozik qalb egasi sifatida gavdalanadi. Bu esa o'quvchida kuchli empatiya uyg'otadi. Shoir o'zining shaxsiy kechinmalarini umuminsoniylik darajasiga ko'tara oladi, ya'ni uning farzandi haqidagi she'rini o'qigan har bir ota o'z farzandini, o'z hayotini ko'z oldiga keltiradi.

Xususan, "Madina" she'ri bag'ishlov janrining eng mukammal namunalaridan biridir. Bu she'r shunchaki bir qizaloqqa atalgan noma emas, balki otalik muhabbatining madhiyasi, hayot qiyinchiliklariga qarshi isyon va kelajakka bo'lgan so'nmas umidning ifodasidir. She'rning har bir misrasi shoirning qon-qoni bilan yozilgandek taassurot qoldiradi. Undagi dramatik pafos va lirik harorat kitobxonni befarq qoldirmaydi.

Shoirning qizi Madinaga bag'ishlangan ushbu she'ri shaklan ixcham bo'lsa-da, mazmunan nihoyatda keng qamrovlidir. She'rni tahlil qilishdan avval uning to'liq matniga va undagi ohang oqimiga e'tibor qaratish lozim. She'r barmoq vaznida yozilgan bo'lib, o'zbek xalq qo'shiqlari ruhiga yaqin. 11 bo'g'inli (6+5 turoqli) tizim misralarning ravon va o'ynoqi, ayni paytda mungli jaranglashini ta'minlaydi. Qofiyalanish tizimi a-a-b-b-c-c shaklida bo'lib, juft qofiyalar (masnaviy) fikrni tugallangan holda ifodalashga xizmat qiladi.

She'rning birinchi bandiyoq kitobxonni voqea ichiga olib kiradi: "Madina, Madina, nega yig'laysan?". Bu ritorik so'roq emas, balki iztirobli murojaatdir. Ismning takrorlanishi (geminatsiya) lirik qahramonning – otaning hayajonini, ichki titrog'ini bildiradi. "Mening asal qizim" birikmasi esa o'ta samimiy, xalqona erkalash bo'lib, bu yerda "asal" so'zi shunchaki shirinlik ma'nosida emas, balki qizning pokligi, beg'uborligi va ota uchun qadrliligini ifodalovchi metafora sifatida keladi.

She'rdagi konflikt (ziddiyat) ikkinchi va uchinchi misralarda namoyon bo'ladi: "Isitmang tushmadi, topolmadim dori". Bu yerda nafaqat tibbiy holat, balki o'sha davrning ijtimoiy manzarasi ham ko'zga tashlanadi. Dori topilmasligi – chorasizlik belgisi. Ota o'z farzandining azoblanishini ko'rib turibdi, lekin qo'lidan hech narsa kelmayotganidan ezilmoqda. Bu holat har qanday ota-ona uchun eng og'ir sinovdir.

Shoir "Chaqaloq joning" iborasini qo'llaydi. Bu samimiy va o'ziga xos tashbehdir. Chaqaloq – beg'ubor, himoyaga muhtoj hilqat. Qizaloqning isitmadan titrashi, bezovta bo'lishi hali murg'ak chaqaloqning holatiga o'xshatilgan. Shoir so'z tanlashda (leksik sathda) o'ta nozik did bilan yondashganini shu birgina so'zdan ham bilish mumkin.

*Madina, Madina, nega yig'laysan,
Mening asal qizim, qachon uxlaysan?
Isitmang tushmadi, topolmadim dori,
Tinmadi chaqaloq joningning ozori,
Yarashmas yashamoq nokasga yolvorib,
Chida, yorug' tongni kutamiz, qizim,
Biz hali hammadan o'tamiz qizim.*

She'rning kulminatsion nuqtasi – "Yarashmas yashamoq nokasga yolvorib" misrasidir. Bu satr she'rni maishiy mavzudan (kasallik) ijtimoiy-falsafiy darajaga ko'taradi. Bu yerda lirik qahramonning hayotiy kredosi, uning qat'iy pozitsiyasi namoyon bo'ladi. "Nokas" – pastkash, himmatsiz, insoniyligini yo'qotgan kimsalar. Ota qizining hayotini saqlab qolish uchun hamma narsaga tayyor bo'lishi mumkin, lekin u o'z g'ururini, insoniy qadr-qimmatini toptashni istamaydi. U qiziga ham shuni o'rgatmoqda: hayotda qiyinchiliklar bo'ladi, lekin or-nomus hamma narsadan ustun turishi kerak.

15-Dekabr, 2025-yil

Bu misra orqali shoir o'zbek xalqiga xos bo'lgan andisha, g'urur va matonat fazilatlarini tarannum etadi. Qiyinchilik oldida egilmaslik, birovga yalinmaslik – bu mardlik belgisidir. Shoir qiziga sabrli bo'lishni uqtirar ekan, aslida o'ziga ham taskin beradi. "Chida" so'zi imperativ (buyruq) maylida bo'lsa-da, unda buyruqdan ko'ra iltijo va umid ohanglari kuchliroqdir.

Psixologik nuqtai nazardan qaraganda, she'rda lirik qahramonning ichki monologi tasvirlangan. U tashqi dunyo (dori yo'qligi, nokaslar) va ichki dunyo (muhabbat, umid, g'urur) o'rtasidagi kurashni boshdan kechirmoqda. Otalik mehri uni bir tomondan zaiflashtirsa (qizining og'rig'idan ezilishi), ikkinchi tomondan uni kuchli qiladi (qizi uchun yorug' kunlarni va'da qilishi). Bu dialektika she'rning dramatik kuchini oshiradi.

Ushbu she'rni o'qigan kitobxon ko'z o'ngida nafaqat bemor qizaloq, balki uning tepasida tuni bilan mijja qoqmay o'tirgan, ich-ichidan ezilayotgan, lekin sir boy bermayotgan mag'rur ota siymosi gavdalanadi. Bu obraz Muhammad Yusufning o'zidir. U hayotda ko'p qiyinchiliklarni ko'rdi, lekin hech qachon "nokaslarga" bo'yin egmadi. Bu she'r uning hayotiy manifesti desak, mubolag'a bo'lmaydi.

She'rning so'nggi misralari – optimistik yechimdir: "Chida, yorug' tongni kutamiz, qizim, Biz hali hammadan o'tamiz qizim". Bu yerda "Yorug' tong" ramziy ma'noga ega. U nafaqat tunning tugashi va kunning boshlanishi, balki kasallikdan sog'ayish, qiyinchiliklarning ortda qolishi va baxtli kelajakning boshlanishidir. Zulmat qancha quyuq bo'lmasin, tong otishi muqarrar. Bu tabiat qonuni va ayni paytda hayot falsafasidir.

"Biz hali hammadan o'tamiz" iborasi esa g'alaba nashidasidir. Ota o'z qiziga ishonch bag'ishlamoqda, uning ruhiy quvvatini oshirmoqda. Tibbiyotda ham ma'lumki, bemorning tuzalishiga bo'lgan ishonchi doridan ham kuchliroq ta'sir qilishi mumkin. Shoir so'zning sehri bilan qizini davolamoqchi bo'ladi. Bu misralarda otaning buyuk orzulari aks etgan – u qizining kelajakda baxtli, saodatli va el-yurt koriga yaraydigan inson bo'lishiga ishonadi.

She'rdagi vaqt va makon (xronotop) masalasi ham qiziqarli. Voqea tun paytida (uyqusizlik, tongni kutish) va uy sharoitida (beshik yoki yotoq tepasida) sodir bo'lmoqda. Cheklangan makon va siqilgan vaqt (tun) she'rning intimit (ichki, maxfiy) ruhini kuchaytiradi. Lekin "yorug' tong" va "hammadan o'tish" tushunchalari bu chegaralarni buzib, kenglikka va kelajakka chiqish imkonini beradi.

Muhammad Yusufning ushbu she'ri badiiy jihatdan mukammal asardir. Unda ortiqcha so'z, sun'iy qochirimlar yo'q. Har bir so'z o'z o'rnida qo'llanilgan va umumiy g'oyaga xizmat qiladi. Shoir o'zbek tilining boy imkoniyatlaridan unumli foydalangan holda, murakkab psixologik holatni sodda va ta'sirli ifodalashga erishgan. Bu esa uning haqiqiy so'z zargari ekanligidan dalolat beradi.

15-Dekabr, 2025-yil

Adabiyotning asosiy vazifalaridan biri – tarbiyadir. "Madina" she'ri yosh avlod tarbiyasida, xususan, oilaviy qadriyatlarni shakllantirishda katta ahamiyatga ega. Bugungi kunda globallashuv ta'sirida oilaviy rishtalar biroz zaiflashayotgan bir paytda, bunday asarlarga ehtiyoj har qachongidan ham kuchliroqdir. Bu she'r farzandlarga ota-onaning qadriga yetishni, ota-onalarga esa farzand oldidagi mas'uliyatni his qilishni o'rgatadi.

She'r o'quvchilarda quyidagi fazilatlarni shakllantiradi: 1) Sabr-toqat – qiyinchiliklarga bardosh berish; 2) Umidvorlik – har qanday vaziyatda ham yaxshilikka ishonish; 3) G'urur va nomus – o'zligini saqlash, pastkashlik qilmaslik; 4) Mehr-oqibat – yaqinlariga g'amxo'rlik qilish. Maktab dasturlarida va adabiyot darslarida ushbu she'rni tahlil qilish o'quvchilarning ma'naviy dunyoqarashini boyitishga xizmat qiladi.

Estetik jihatdan olganda, she'r kitobxonda go'zallik tuyg'usini uyg'otadi. Iztirob tasviri orqali ham go'zallikni ko'rsatish mumkin – bu katarsis (poklanish) hodisasidir. O'quvchi she'rni o'qib, qalbida yengillik his qiladi, insoniy tuyg'ulari charxlanadi. Shoirning mahorati shundaki, u og'ir mavzuni (kasallik) shunday go'zal poetik shaklda ifodalaganki, o'quvchi undan estetik zavq oladi.

Muhammad Yusuf she'riyati o'zining hayotiyligi bilan ajralib turadi. U to'qima obrazlar yaratmaydi, balki hayotning o'zidan nusxa oladi. "Madina" she'ridagi qizaloq va ota obrazlari hayotiy prototiplarga ega bo'lsa-da, ular badiiy umumlashma darajasiga ko'tarilgan. Ya'ni, har bir ota bu she'rda o'zini, har bir qiz esa o'z otasini ko'rishni mumkin. Bu asarning o'lmasligini ta'minlovchi asosiy omillardan biridir.

Tadqiqotimiz yakunida shuni ishonch bilan aytish mumkinki, Muhammad Yusuf – XX asr o'zbek adabiyotining eng yorqin va betakror siymolaridan biridir. Uning ijodi xalqimizning ma'naviy boyligi, millatimizning g'ururidir. Tahlil qilingan "Madina" she'ri shoirning nafaqat yuksak badiiy mahoratini, balki uning insoniy fazilatlarini, otalik mehrini va hayotiy falsafasini ham namoyon etadi.

Ushbu kichik, ammo salmoqli she'r orqali biz quyidagi xulosalarga keldik: Birinchidan, Muhammad Yusuf bag'ishlov janrini yangi bosqichga ko'targan va unga ijtimoiy-psixologik ruh bag'ishlagan. Ikkinchidan, shoir she'riyatida soddalik va teranlik uyg'unligi mukammal darajada aks etgan. Uchinchidan, uning asarlari yuksak tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lib, yoshlarda milliy va umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Tavsiyalar sifatida shuni aytish mumkinki, Muhammad Yusuf ijodini yanada chuqurroq o'rganish, uning she'rlarini turli tillarga tarjima qilish va jahon miqyosida targ'ib etish maqsadga muvofiqdir. Shuningdek, shoirning oilaviy va tarbiyaviy mavzudagi she'rlari asosida maxsus darslar, tarbiyaviy soatlar tashkil etish yosh avlod kamolotida muhim o'rin tutadi. Zero, shoir aytganidek: "Biz baxtli bo'lamiz, Xudo xohlasa". Bu ishonch bizni kelajakka yetaklovchi mayoqdir.

Muhammad Yusuf jismonan oramizda bo'lmasa-da, uning o'lmas satrlari, haroratli she'rlari xalqimiz qalbida mangu yashaydi. U qoldirgan meros avlodlardan-avlodlarga o'tib, ma'naviyatimizni boyitib boraveradi. "Madina" she'ri esa ota va farzand muhabbatining go'zal haykali bo'lib adabiyotimiz tarixida muhrlanib qoladi.

15-Dekabr, 2025-yil

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Mirziyoyev Sh.M. Adabiyot va san’at, madaniyatni rivojlantirish – xalqimiz ma’naviy olamini yuksaltirishning mustahkam poydevoridir. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017.
2. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
3. O‘zbekiston xalq shoiri Muhammad Yusuf - Vatan va xalq kuychisi. Ilmiy maqolalar to‘plami. – Toshkent, 2021.
4. Muhammad Yusuf. "Saylanma". – Toshkent: Sharq nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi, 2007.
5. Muhammad Yusuf. "Bulbulga bir gapim bor". – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1987.
6. Quronov D. Adabiyotshunoslik nazariyasi asoslari. – Toshkent: Akademnashr, 2018.
7. Rahimjonov N. Mustaqillik davri o‘zbek she’riyati. – Toshkent: Fan, 2007.
8. Yo‘ldoshev Q. Yoniq so‘z. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2006.
9. Sariboyev M. O'zbek adabiyotida bag'ishlov she'rlar poetikasi. – Farg'ona, 2019.
10. Jabborov N. Muhammad Yusuf she'riyatining badiiy olami. – Toshkent: Mumtoz so'z, 2015.

Science
Publication